

*Pap Ferenc*¹:

Az egyházzene mint közfelelősség

Abstract. Church Music as Public Responsibility.

Public responsibility means, that an entity (institution, university, as well as the Church) has an obligation, a duty to act for the benefit of its social context, and for the promoting of the society. Church music has a character of public responsibility, and the duty of contributing to the teaching, service, and mission of the Church. The Synod of the Reformed Church in Hungary exercises the right of *ius reformandi* and *ius liturgicum*. Liturgical books, Hymnals, and the official translation of the Holy Scripture can be exclusively accepted and introduced by the Synod. This is a clear expression of public responsibility. A clear distinction between Church music and religious music has to be made. This study deals with the historical and the theoretical aspects of public responsibility concerning Church music.

Keywords: Church music, public responsibility, liturgy, Synod

A közfelelősség (*public responsibility, öffentliche Verantwortung*) újabban sokat és sokszor használt fogalma és gondolata egy-egy intézmény, így például az egyetemek és főiskolák esetében, és a felsőoktatási minőségbiztosítás, minőség-ellenőrzés, azaz akkreditáció keretében azt kívánja hangsúlyozni és kifejezni, valamint a belső

¹ Dékán, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar és Hittudományi Kar. E-mail: pap.ferenc@kre.hu. Köszöntésképpen, a közös szolgálatból hozott gondolatokkal Dr. Dávid Istvánnak. *Ad multos annos!*

és a külső közvélemény számára azt szeretné nyomatékosítani, hogy az elsődleges tevékenység végzése nem korlátozódhat csak belső folyamatokra, eljárásrendekre, hanem a felhasznált források, a termelt javak, a haszon és a veszteség, a szellemi és a fizikai munka egy nagyobb, teljesebb kontextusban, térben történik. Éppen ezért a képzési folyamatok, az intézményi, operatív és üzemszerű működés mechanizmusai kihatással bírnak a tágabb környezetre (különbféle szinteken: országosan, regionálisan stb.), amit viszont el kell mélyíteni, valamint tudatosítani szükségessé.

Az egyházzene is közfelelősség. Az egyházzene alapvetően az egyházban, a nyilvános kultuszban, az egyház istentiszteletében és istentiszteletéért történik, azonban jelentősége és kihatása, ahogyan a történelmi ismeretek és tapasztalatok mutatják, jóval nagyobb és szélesebb hatáskörű, mint azt a belső problémákkal küzdő gyülekezetek, a még vagy már nem éneklő egyházi-gyülekezeti közösségek fel tudják mérni, vagy képesek érzékelni.²

A Zsinat a Magyarországi Református Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő testülete – ahogyan a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és szolgálatáról szóló, 1994. évi II. törvényben olvassuk. A Zsinat kizárólagos jogköre az egyház tanainak vizsgálata és megállapítása (*ius reformandi*). A legfőbb képviseleti szerv feladat- és hatáskörének felsorolása az istentisztelet és annak szerves részét alkotó egyházzene, egyházi ének vonatkozásában a közfelelőség-jelleget fejezi ki, hogy a már megnevezett egyházi törvény 133.§ *b*) pontja egyértelműen a Zsinat kizárólagos hatáskörébe utalja a hivatalos bibliafordításról, az istentiszteleti rendtartásról és az énekeskönyvről szóló döntést és rendelkezést.³ A *ius liturgicum*⁴ tehát a közegyházat, az egyház közösségét és annak képviseletét, a Zsinatot és nem egyes gyülekezeteket, egyházmegyéket, egyházkerületeket, egyházi

² Vö. FEKETE Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Budapest, 2010. 15–16, 25–29, 35–36.

³ A törvény szövegét lásd:

https://www.reformatus.hu/data/documents/2019/05/24/Alkotmany_tv.2019.evi_II.tv.mod.pdf

⁴ A kérdéshez lásd részletesen: Ralph KUNZ: *Plädoyer für eine Predigt- und Leseordnung*. In: Ralph KUNZ – Andreas MARTI – David PLÜSS (Hg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*. Zürich, 2011. 378–384.

csoportokat vagy egyházi jellegű társulásokat illeti meg, amikor a magyarországi református egyház nyilvános és hivatalos istentiszteletéről van szó. A döntés lehetősége és kényszere nem azt jelenti és feltételezi, hogy a Magyarországi Református Egyház száz főből álló Zsinatának minden egyes tagja egyházzenei és liturgiai szakértő, vagy egyházzenei és liturgiai szakmai-tudományos szempontból megkérdőjelezhetetlenül kompetens. A Zsinat döntését annak megbízásából szakértők és szakemberek készítik elő, az énekeskönyv és az istentiszteleti rendtartás mögött meghúzódó összetett és több tudományterületet átfogó szakmai kérdésekben az egyes területek szakemberei járnak el. A Zsinat döntése a közegyház és a közfelelőség legitimitását és nyomatékát fejezi ki.

Magyar református egyház- és liturgiátörténeti hagyományaink szintén azt mutatják és bizonyítják, hogy a nem kongregacionalista, szabadegyházi vagy szektás formában szerveződő egyház az énekeskönyv és az istentisztelet ügyét mindig egyházkerületi, majd zsinati szinten és hatáskörben kezelte. Tóth Ferenc, a magyarországi gyakorlati teológia, így liturgika „atyja”⁵ 1810-es tankönyvében ekként fogalmazza meg mindezt:

I. §. Kinek jussa Liturgiát készíttetni, és azt az Ekklesiákkal bévetetni?

Sem Püspököknek, sem annyival inkább közönséges Egyházi Szolgának nints arra jussa, hogy az Ekklesiák' fszámára tsupán maga oktából, és a' *közönséges Ekklesia*, vagy az az által kiválasztott Ekklesiai Képviselők, és Ekklesiai Fő Confistorium tudta 's megegyezése nélkül az Ekklesiák' fszámára *közönséges Liturgiát* kifzittsen [*sic!*], és azt azokkal bevételfe. A' Liturgiának kéfzítése ugyan is, vagy a' kéfzítettettnek helybenhagyása, és folyamatba való vétettetése eredetiképpen az *Ekklesiának jussa* [...].⁶

⁵ SZETEY Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784-1878 között*. Budapest, 2016. 211–244.

⁶ TÓTH Ferenc: *Liturgika*. Győr, 1810. 8–9.

Tóth Ferenc az éneklésről, énekekről és énekeskönyvről is hasonlóképpen nyilatkozik. A közönséges, azaz gyülekezeti istentiszteleten csak azokat az énekeket lehet énekelni, amelyeket az „egyház felsősége” bevezetett és elfogadott. Új éneket az egyházba, gyülekezetbe saját akaratból senki sem vihet be, azt nem énekelteheti, az énekek elfogadásának joga az egyházi fennhatóság és nem a „magános ember” dolga. A kántor és a lelkész a „bevett közönséges” énekeskönyvből énekeltesen.⁷

Az előjárók, egyházvezetők, szuperintendensek, majd püspökök – mint kiemelkedő egyházi emberek – különleges közfelelőssége, kiváltsága volt, hogy gondoskodjanak az istentiszteletről és az éneklésről, és felügyeljék azt.⁸ Megállapíthatjuk mindezt attól függetlenül, hogy ezeket a törekvéseket a 18–19. századtól erőteljesen áthatotta az úgynevezett „korszellem” vagy a korszellemhez való alkalmazkodás szándéka, akarata, a korszellem iránti lelkesedés – miközben sokszor az előző nemzedékek és évszázadok áthagyományozott liturgikus és egyházzenei stílusára, örökségére is támaszkodtak –, amitől megújulást vártak, de ez a tendencia számos esetben korhoz kötötté és gyorsan elavulóvá tette egyes nemzedékek tevékenységét.⁹ A legfeltűnőbb és legerőszakosabb, ezért legkárosabb stílustörést Magyarországon az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv jelentette.¹⁰ Az 1806-os

⁷ Uo. 72.

⁸ PAP Ferenc: *Báthori Gábor (1755-1842) liturgiai öröksége és a Pesti Egyház Ágendája (1796) a korszak összefüggésében*. In: PAP Ferenc (szerk.): Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről. Budapest, 2012. 45–56; PAP Ferenc: *Paksi György ágendája*. In: JUHÁSZ György – HORVÁTH Kinga – ÁRKI Zuzana – KESERŰ József – LÉVAI Attila – ŠEBEN Zoltán (szerk.): Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2015 „Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede”. Sekcie teologických a humanitných vied. A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Teológiai- és Humántudományi szekciók. Komárno, 2015. 122–169.

⁹ PAP Ferenc: „*A' tsudák ideje régen el-mult, nekiünk az Isteniől belénk adattatott okosságot kell követni.*” *Tanulságok és kérdések Báthori Gábor életműve és ágendája kapcsán*. In: KOVÁCS Ábrahám (szerk.): *Világnézetek kihívásai és a protestáns teológia*. Budapest–Nagyárad, 2016. 123–134.

¹⁰ PAP Ferenc: *Az 1806-os reforménekeskönyv. Egy kétszáz esztendő énekeskönyv-hagyomány és kritikája*. In: KOVÁCS Andrea (szerk.): „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséretetek” – Népénekáraink tegnap és ma. Budapest, 2011. 293–336.

énekeskönyv kihatásait közvetlenül és áttételesen mind a mai napig szenvedni a magyar reformátusság.

Azzal, hogy a Zsinat határozottan és egyértelműen vállalja a döntést a bibliafordításon túl a liturgia, istentisztelet, istentiszteleti rendtartás és énekeskönyv ügyében, kifejezi, elismeri és magáénak ismeri nem csupán az egyház életének legfontosabb ügyét és dimenzióját: az istentiszteletet, hanem ezzel együtt a liturgia és az egyházzene közfelelőség-jellegét is. A felelőség azzal jár, hogy az egyház, az egyház közössége, a legfőbb képviseleti szerv, a Zsinat tudatában van annak, hogy felügyeli és ellenőrzi ezek megvalósulását, tartalmát. A nem döntés és a döntésképtelenség egyértelműen a felelőség előli menekülést, elbújást, az „igen” és a „nem” közötti evangéliumi, világos határvonal elmosását jelenti. A 19-20. század fordulójától kezdve a legújabb korig magyar református közösségeink és egyháztesteink nem tettek szert túl sok pozitív és eszményi tapasztalásra az énekeskönyv és az istentisztelet ügyében. Sok esetben történelmi kényszerek, illetve (egyház)politikai diktátumok, valamint egyházjogi anomáliák határozták meg egészen a legutóbbi időkig az istentisztelet, az istentiszteleti rendtartás¹¹ és az istentiszteleti éneklés, az énekeskönyv kérdését.¹² A liturgikus kultúra és teológia szinte teljes hiánya pedig nem csupán a lelkész- és egyházi szolgák képzését sújtja, hanem az egyházi élet minden területét és megnyilvánulását.¹³ Mindezek összefüggésében némileg utópisztikus az Egyházunk Liturgiai Bizottsága által megfogalmazott teológiai alapelvek előszavában a következő vágy vagy kívánság:

¹¹ PAP Ferenc: *Harminc éves az Istentiszteleti Rendtartás. Zárójeles és lábjegyzetes úrvacsorai kérdéseink nyomában*. In: ZSENGELLÉR József – KODÁCSY Tamás – ABLONCZY Tamás (szerk.): *Felelet a Mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*. Budapest, 2016. 337–355; KOZMA Zsolt: *Ágendáskönyv 1998*. In: *Az Út*. 27. évf., 2001. 1. szám. 12–23.

¹² FEKETE Csaba: *Találkozás énekeskönyv. Istentiszteleti életünk paramétereit*. In: *Zsoltár*. 3. évf., 1996. 4. szám. 2–14.

¹³ PAP Ferenc: „*Reformátusok a kegyelem trónusánál*.” *Teológiai alapelvek és a mai magyar református istentisztelet kérdései*. In: *Collegium Doctorum*. 7. évf., 2011. 180–192; PAP Ferenc: *Liturgikus teológia és hangsúlyainak hiánya a református egyházban*. In: *Magyar Egyházzene*. 20. évf., 2012/2013. 353–364.

Végre ne az egyházkormányzói hiúság, hanem a teológiai felismerések alakítsák az istentisztelet rendjét. Furcsa XX. századi tapasztalat, hogy a keresztülvitt liturgiai reformokba mindig keveredett valamilyen egyházkormányzói érdek, amely felülírta az elvi-teológiai-közösségi szempontokat. El kell jönnie annak a kegyelmi állapotnak, amely a teológiai felismerések megvalósulását, kibontakozását segíti a megújuló istentiszteletért.¹⁴

Amikor egyházzenéről és közfelelősségről gondolkodunk és beszélünk, szükséges világos különbséget és határvonalat húzni az egyházzene vagy egyházi zene és liturgikus zene, valamint az egyházas és vallásos zene között.¹⁵

A legújabb folyamatok egyértelműen mutatják azt a tendenciát és affinitást, hogy az egyházi és liturgikus zene leváltása érdekében már az istentiszteleten is egyházi, közösségi felhatalmazás és elfogadás nélkül, éppen ezért a közegyház közfelelősségének körétől távoli, a liturgikus, istentiszteleti kötöttségek, beágyazottság és vonatkozások nélküli általános, színvonalában leginkább vulgáris és olcsó, szentimentális, vallásos giccsbe hajló, ego- és antropocentrikus, érzelmileg túltöltött, tartalmilag semmitmondó, egyúttal vallásosnak tűnő zene és ének, valamint rituális megnyilvánulás-rendszer kezd elterjedni. A magánkegyesség – egy nagyon régóta tartó, egyre romló folyamat részeként – igyekszik a közösségi istentisztelet tartalmi, formális és stiláris jellemzőit, szókincsét kiszorítani és leváltani, és egyfajta internacionalista-globalista-liberális teológiai generálmegközelítés „prófétájaként” a kötődések nélküli, gyökértelen *novo homus christianust* akarja megteremtteni. A magánkegyesség, a privát vagy magánéleti keresztyénség (*religio privata*) megnyilvánulásai válnak lassanként egyedüli mértékké, a vallásos ember kizárólagos és szubjektív érdeklődése és érdeke kerül a középpontba.¹⁶ Az ún. dicsőítésvezetők és dicsőítő csoportok számára csak a saját „kegyességük” és annak

¹⁴ FEKETE K.: *Reformátusok a kegyelem trónusánál*, 9.

¹⁵ DOBSZAY László: *Lexikoncikk az egyházi zenéről*. In: DOBSZAY László: *Jegyzetek a liturgiáról*. Budapest, 2001. 329–337; PAP Ferenc: *Vallás és zene. Fenomenológiai kérdések és következtetések*. In: *Protestáns Téka*. 1. évf., 2007. 4. szám. 3–10.

¹⁶ Nem szükséges magyarázkodni az anyanyelviséget és anyanyelvűséget úton-útfélen hangoztató egyházban az értelmetlen blablákat tartalmazó, sokszor silány magyar, angol, héber, egzotikus nyelvű

megnyilvánulási formái érdekesek, a gyülekezeti közösség alapvetően csak vallásos ideológiaként felfogott közönségként értelmezhető számukra. Ez a rajongás, a vallási entuziazmus örök definíciója. Alapvetően idegen a református keresztyén (kálvini) kegyességtől és istentisztelet-felfogástól – ahogyan általában a keresztyénségtől – a túlzásokba eső emberközpontúság és az ember cselekvésének, teljesítményének, igényrendszerének hangsúlyozása.¹⁷

Nyilvánvalóan korszakos túlsapásokra hajlamos szimptomáról, kórképről van szó, ami megannyi hiányosságra és lelki-spirituális, valamint tartalmi ürességre és az általános hitelességválságra irányítja a figyelmet, miközben a „formátlan önkénye” és a hitvallástalan, felekezeti elköteleződés nélküli, ún. általános keresztyénség válik íratlan törvénnyé.¹⁸ Így és ekként, nyomtatékosan „a keresztyén zenész” eposzi jelzővel felruházva magasztalják a református médiumok más egyházak, vallási közösségek, így pl. a Hit Gyülekezete emblematisz arcait, akik az egyházzent, avagy a szórakoztató vallásos (könnyű)zenét javarészt megélhetési turnétevékenységként művelik.

Ne csodálkozzunk, hogy amíg az ember van a középpontban, addig az embert ugráljuk körül, bálványozzuk és imádjuk, és valójában csak a felület, a látzat, a lózungok szintjén tiszteljük Istent „lélekben és igazságban” (Jn 4,24). Félő, hogy az egyház és az egyénieskedő, szubjektív, beszűkült szellemi értékrendet követő szektásodás határvonalának egyensúlyát hosszú távon nem tudjuk fenntartani.¹⁹ Egyház- és teológiatörténeti tény, hogy a *lex credendi* és a *lex orandi* kényes

(ének)szövegek éneklése közben. Csak emellett meg ne jelenjen egy veretes magyarságú gregorián-graudál tétel vagy reformáció korabeli népének, ahol a *Kyrie eleison* is „csak” *Uram, irgalmazz* vagy *Irgalmazz nekünk* formában hangzik fel! Az alapelvek ütköztetése közben külön „érdekességként” jelentkeznek az *imanapok*, *imahetek* központi liturgiai ajánlásai, amelyek alapján távoli kultúrák gyakorlatait mimelik a résztvevők, vagy pl. számukra értelmezhetetlen nyelveken mantráznak énekeket és imádságokat. PAP Ferenc: *Az egyházi év*. Budapest, 2016. 17.

¹⁷ Vö. PAP F.: *Az egyházi év*, 16–17.

¹⁸ Békési Sándor szerint „felelőtlen az az álláspont, amelyik ugyan megtartja a hitvallás tartalmi részét, de a formának nem tulajdonít jelentőséget, sőt elhanyagolható függelékek tartja azt, vagy szembeheyezi a kultúrát az egyházzal, a tradíciót a hittel.” BÉKÉSI Sándor: *Tradíció és forma*. In: *Confessio*. 37. évf., 2013. 3. szám. 76.

¹⁹ Vö. SZÜCS Ferenc: *Istentiszteletünk megújulása*. In: *Theológiai Szemle*. 2012. 2. szám. 109–112.

egymásrautaltságát és összefüggését nem lehet „büntetlenül” megbontani, ugyanis a forma nem a tartalom szabadon lecserélhető kerete vagy kísérőeleme.

[...] a formát nem lehet a tradíció tartalmához megválasztani, ugyanis *a forma magából a tradícióból ered*. Ráadásul a tradíció és a forma nem egyirányú kapcsolat, melyben a forma pusztán közvetítő szerepet játszik a tartalom átadásában, nem ruha, nem karneváli kosztüm, amelyet divatok és korok szerint válogatunk, és válogatás után ráöltünk a tradicionális tartalmakra. [...] *A tradícióban már benne foglaltatik a forma is*. [...] A forma nem külsősége a tradíciónak, hanem belső fogantatása.²⁰

Az igehirdetés, az imádság és az ének tartalma, minősége, nyelve a közös identitás kifejeződése, a közös nyelv megtanulását, kimunkálását, továbbfejlesztését, az egyházba való bevonódást segítő keret és közeg.²¹ Ez is a közfelelősség része. Ezen túlmenően az egyházi, gyülekezeti ének, az egyházzene különösen az egyház egyetemességébe tagol be, hiszen évszázadok, ősök és hősök hite, letisztult kegyessége és nyelvezete fénylik át a mindenkori mába élő, utat kereső hívő ember számára. A hittanóra, az iskolai istentisztelet különösen nagy lehetőséget és felelősséget hordoz.²² Marginális jelenséggé silányult az egyházi zene ezeken a „rendezvényeken”. Az egyház kinyilvánította, kinyilvánítja, hogy kivonult, kivonul ebből a felelősségi körből?

Nem könnyíti a magyarországi helyzetet, hogy 2019 februárjában megjelent a vallásos alkotóközösségek, zenei együttesek és zenészek hosszú távú működését biztosító forrásbiztosításról szóló 1046/2019. (II. 18.) Kormányhatározat,²³

²⁰ BÉKÉSI S.: *Tradíció és forma*, 77.

²¹ Vö. SZETEY Szabolcs: *Korszakváltás-e a reformáció a prédikálás történetében? Megfontolások a prédikálás nyelvéről és a prédikációtípusokról*. In: LÁNYI Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*. Budapest, 2018. 71–79.

²² PAP Ferenc: *Az egyházzene helye és jelentősége a református liturgiában: lehetőség és felelősség*. In: DOBSZAY Ágnes (szerk.): „Inter Sollicitudines.” Tudományos ülészak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján (Budapest, 2003. december). Budapest, 2006. 315–327.

²³ In: *Magyar Közlöny*. 2019, 24. szám. 431.

amely 2019–2021. között Magyarország költségvetésébe építve összesen 3,4 milliárd forint támogatást biztosít, garantál, hiszen a Kormány „egyetért a kárpát-medencei vallási hagyományok megőrzésével, valamint életben tartása és élővé tétele szükségességével, ennek érdekében támogatja a vallásos könnyűzenét.” A garantált pénzüsszeg elősegíti az ún. vallásos könnyűzene „alkotói kiteljesedését elősegítő rendszerek kialakítását és fenntartását”, valamint annak „társadalmi kiteljesedését elősegítő rendszerek kialakítását és fenntartását.”

A Kormányhatározat tervezetének egyeztetése nem volt nyilvános, azonban a kormányzati szereplők támogatása és a Pénzügyminisztérium kételyei mellett a rendelet bírja a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) támogatását. Sajnos azt kell feltételeznünk, hogy az MMA részéről véleményező nem rendelkezett olyan szakmai kompetenciával, hogy a művészeti köztestület céljaival teljesen ellentétes célkitűzést felismerje.

A Kormányhatározat indoklása²⁴ a lelkiismereti meggyőződés szabad kifejezéséből, valamint a vallásszabadság elvéből vezeti le, hogy Magyarország elismeri és becsüli a haza vallási hagyományait, és kiemelt szövetségesként tekint a XXI. században is mértékadó egyházakra. A Kormányhatározat mindenestre azt üzeni, hogy a vallásos könnyűzenét szolgáltatók minősülnek kiemelt szövetséges-

²⁴ Néhány mondat az indoklásból: „Ahogy a világ, ugyanúgy a könnyűzene is átalakuláson megy keresztül. Azok a dalok, amelyek Istent dicsőítik, be tudnak kerülni a mainstreambe, vagy létrehozhatnak egy új és erős közösséget. Mindehhez a dallam és a szöveg minőségi versenyképessége szükséges.” „Napjainkban a vallásos könnyűzene olyan mértékben elterjedt Magyarországon, hogy talán nem is létezik olyan egyházközség, gyülekezet, vagy vallásos közösség, ahol ne működnenek ilyen műfajban játszó együttesek. Összekapcsolja a különböző generációkat és a kárpát-medencei magyar ajkú vallásos közösségeket. A műfaj pozitív módon járul hozzá a társadalom kohéziós erejének növekedéséhez és hű Magyarország vallásos hagyományaihoz, kulturális kincseihez.” „A hazai vallásos könnyűzenei kultúra magasabb szintre emelése, széleskörű társadalmi megismertetése a fenti célokat szolgálja, közvetetten pedig kiváltképp alkalmas a vallási közösségek megerősítésére, megújítására és aktivizálására. Átfogó és általános cél, hogy a vallásos könnyűzene segítségével kifejtett hatás által a magyarországi vallásos közösségeket revitalizáljuk, aktivizáljuk; széles körben mintát adva a megújulásához, segítve a különféle hívó közösségeket, hogy hitükben megerősödjenek, azért, hogy küldetésüket hatékonyabban tölthessék be. Mindez hosszútávon a teljes társadalomra nézve pozitív hatást fejt ki.”

nek, ugyanis Magyarországon nincs semmilyen rendszeres, kiszámítható, világosan elkülönített támogatás a „normális” vagy „szokványos” támogatás az egyházi, gyülekezeti kóruskultúra, egyházi, gyülekezeti „hagyományos” zenei és zenekari tevékenységek fejlesztésére, valamint a magyar nemzeti lelki-szellemi és az európai keresztyén kultúrkincs részét képező jelentős történeti orgonaállomány karbantartására, javítására, restaurálására Kárpát-medence-szerte.

A komplex művészeti nevelés, a napi testnevelés mellett felvetett napi éneklés kérdéskörét látva csak azt kérdezzük, hogy milyen tartalommal valósulnak ezek meg. Egy nemzeti tanévnyitón miért kell minősíthetetlenül gyenge zenei és szövegi zengedezményeket előadni, amikor van egyházi és népi saját anyanyelvünk és énekkincsünk.

Az egyházzene közfelelősség. A közfelelősség a mienk.

Felhasznált irodalom

- BÉKÉSI Sándor: *Tradíció és forma*. In: *Confessio*. 37. évf., 2013. 3. szám. 75–78.
- DOBSZAY László: *Lexikoncikk az egyházi zenéről*. In: DOBSZAY László: *Jegyzetek a liturgiáról*. Budapest, 2001. 329–337.
- FEKETE Csaba: *Találkozás énekeskönyv. Istentiszteleti életünk paraméterei*. In: *Zsoltár*. 3. évf., 1996. 4. szám. 2–14.
- FEKETE Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Budapest, 2010.
- KOZMA Zsolt: *Ágendáskönyv 1998*. In: *Az Út*. 27. évf., 2001. 1. szám. 12–23.
- KUNZ, Ralph: *Plädoyer für eine Predigt- und Leseordnung*. In: KUNZ, Ralph – MARTI, Andreas – PLÜSS, David (Hg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*. Zürich, 2011.
- PAP Ferenc: *„A’ tsudák ideje régen el-mult, nekünk az Istentől belénk adattatott okosságot kell követni.” Tanulságok és kérdések Báthori Gábor életműve és ágendája kapcsán*. In: KOVÁCS Ábrahám (szerk.): *Világnézetek kihívásai és a protestáns teológia*. Budapest–Nagyvárad, 2016. 123–134.
- PAP Ferenc: *„Reformátusok a kegyelem trónusánál.” Teológiai alapelvek és a mai magyar református istentisztelet kérdései*. In: *Collegium Doctorum*. 7. évf., 2011. 180–192.

- PAP Ferenc: *Az 1806-os reforménekeskönyv. Egy kétszáz esztendő énekeskönyv-hagyomány és kritikája*. In: KOVÁCS Andrea (szerk.): „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséretek” – Népénektáraink tegnap és ma. Budapest, 2011. 293–336.
- PAP Ferenc: *Az egyházi év*. Budapest, 2016.
- PAP Ferenc: *Az egyházzene helye és jelentősége a református liturgiában: lehetőség és felelőség*. In: DOBSZAY Ágnes (szerk.): „Inter Sollicitudines.” Tudományos ülészek X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján (Budapest, 2003. december). Budapest, 2006. 315–327.
- PAP Ferenc: *Báthori Gábor (1755-1842) liturgiai öröksége és a Pesti Egyház Ágendája (1796) a korszak összefüggésében*. In: PAP Ferenc (szerk.): Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről. Budapest, 2012. 9–201.
- PAP Ferenc: *Harminc éves az Istentiszteleti Rendtartás. Zárójeles és lábjegyzetes úrvacsorai kérdéseink nyomában*. In: ZSENGELLÉR József – KODÁCSY Tamás – ABLONCZY Tamás (szerk.): Felelet a Mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére. Budapest, 2016. 337–355.
- PAP Ferenc: *Liturgikus teológia és hangsúlyainak hiánya a református egyházban*. In: Magyar Egyházzene. 20. évf., 2012/2013. 353–364.
- PAP Ferenc: *Paksi György ágendája*. In: JUHÁSZ György – HORVÁTH Kinga – ÁRKI Zuzana – KESERŰ József – LÉVAI Artilla – ŠEBEN Zoltán (szerk.): Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2015 „Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede”. Sekcie teologických a humanitných vied. A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Teológiai- és Humántudományi szekciók. Komárno, 2015. 122–169.
- PAP Ferenc: *Vallás és zene. Fenomenológiai kérdések és következtetések*. In: Protestáns Téka. 1. évf., 2007. 4. szám. 3–10.
- SZETEY Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784-1878 között*. Budapest, 2016.
- SZETEY Szabolcs: *Korszakváltás-e a reformáció a prédikálás történetében? Megfontolások a prédikálás nyelvéről és a prédikációtípusokról*. In: LÁNYI Gábor János (szerk.): A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra. Budapest, 2018. 71–79.
- SZÜCS Ferenc: *Istentiszteletünk megújulása*. In: Theologiai Szemle. 2012. 2. szám. 109–112.
- TÓTH Ferenc: *Liturgia*. Győr, 1810.